

Прегледни рад

UDK 615:658.8

DOI 10.7251/SVR1511220T

ОД ПОЧЕТНОГ РАЗВОЈА ФАРМАЦИЈЕ ДО ФАРМАЦЕУТСКИХ БРЕНДОВА

Доц. др Светлана Терзић¹

Саобраћајни факултет, Добој

Апстракт: Фармацеутски сектор представља капитално - интензивну грану индустрије. Дакле, у фармацеутски сектор на глобалном нивоу улажу се енормни капитални износи и исти запошљава висок проценат кадрова. Глобални фармацеутски брендови евидентирају сталну стопу раста тржишта фармацеутских производа. Имајући у виду значај фармације и фармацеутских брендова у економском и социјалном смислу, одатле сеже предмет изучавања овог рада. У раду ће се анализирати значајне категорије везане првенствено за фармацеутске брендове, допринос појединачних истраживача у различитим културама развоју фармације, хронолошким редослиједом оснивање првих апотека на различитим тржиштима, затим актуелни економски показатељи десет најпознатијих и највриједнијих глобалних брендова.

Кључне ријечи: *фармацеутски брендови, фармација, апотека*

УВОД

Фармација, као и медицина, предмет су интересовања научне и стручне јавности од давнина, још прије нове ере. Имајући у виду капитално-интензивни карактер сектора фармације, одатле сеже узрок интересовања за ту област и инвеститора, запослених и уже и шире јавности. Из истог разлога у последњој деценији су се одвијале многобројне трансформације у организационом облику; спајања, удруживања, куповине итд. Бројни истраживачи су настојали, бавећи се појединачним сегментима фармације, да дају допринос њеном развоју. Развој се одвијао различито међу појединим културама. У почетним етапама значајан допринос су дали исламски фармацеути; Avicenna, Muhammad ibn Zakariya Razi, Alauddin Al - Nefis итд.

Упоредо и након тога, до данашњег времена низали су се многобројни истраживачи из различитих земаља. Који су то истраживачи и у чему се састоји њихов допринос? Како је функционисао сектор фармације у почетним фазама свога развоја у различитим културама у свијету, а како на просторима бивше Југославије? Гдје и када су основане прве апотеке?

¹ Саобраћајни факултет, Добој, terzicsvetlana@yahoo.com

Насупрот томе, које су предности савремених фармацеутских корпорација и фармацеутских брендова? Који су разлози за инвестирање у наведену област? Имајући у виду да се наведена област и даље развија и њен економски и социјални карактер, одатле проистиче предмет истраживања.

1. ДЕФИНИСАЊЕ КЉУЧНИХ ДЕТЕРМИНАНТИ У ФУНКЦИОНИСАЊУ ФАРМАЦЕУТСКИХ БРЕНДОВА

За функционисање фармацеутских брендова директно су везане следеће категорије: фармација, апотекарска дјелатност, лијек, фармацеутски производ, фармацеутска здравствена заштита, фармацеутско тржиште и фармацеутски маркетинг. Имајући претходно наведено у виду, у даљем контексту рада, анализираће се дефинисање, истим редослиједом, сваке од наведених категорија.

Фармација (грчки: *pharmakon*, лијек) је здравствена струка која повезује медицинске и хемијске науке чији је циљ да обезбједи безбједно и ефикасно коришћење љековитих средстава. Подразумијева и традиционалне улоге припреме и издавања лијекова, али и савремене области у вези са бригом о пацијентима, укључујући и клиничке услуге, провјеру безбједности и ефикасности лијекова и обезбјеђивање информација о лијековима. **Фармацеути** су стручњаци за терапију лијековима и професионалци укључени у примарну здравствену заштиту који оптимално употребљавају лијекове ради осигурања позитивног исхода лијечења. Такође, ријеч фармација се користи као синоним за апотеку.

Дефиниција сектора фармације у Босни и Херцеговини (Студија сектора фармације у БиХ, 2001) разликује се од стандарда коришћених у западној Европи. Обухвата следеће групе производа:

1. медицинске производе (медикаменте),
2. медицинске помоћне производе (и санитетски материјал),
3. хомеопатске продукте, и
4. козметичке производе.

На основу Закона о апотекарској дјелатности Републике Српске², **апотекарска дјелатност** обухвата и осигурава снабдијевање лијековима и медицинским средствима становништво, здравствене установе и друга правна лица.

Апотекарска дјелатност обухвата и ширу улогу, а не само уобичајено снабдијевање лијековима и медицинским средствима. Дакле, има задатак да обезбједи следеће:

- снабдијевање дјечијом храном, опремом и дијететским производима,
- снабдијевање козметичким и другим средствима за заштиту здравља,

² Сл. гласник Р. Српске, 2008.

- снабдијевање производима биљног поријекла,
- савјетовање у вези са прописивањем, односно правилном примјеном и чувањем лијекова, медицинских средстава и осталих препарата којима се врши промет на мало у апотекама,
- услуге које служе у сврху промоције здравља и превенције болести, здравственог васпитања и савјетовања ради очувања и унапређивања здравља грађана.

У обављању апотекарске дјелатности, **апотекарски радници** спроводе фармацеутску здравствену заштиту ради постизања бољих фармако-терапијских учинака и спровођења рационалне употребе лијекова и медицинских средстава и активно учествују у очувању здравља и превенције болести становништва. Апотеке данас имају дуалну улогу у друштву и здравственом систему: ▪ имају наглашену друштвену одговорност која се огледа кроз промет специфичних производа и услуга и здравствено-васпитног дјеловања, ▪ представља привредне субјекте који своју дјелатност (трговинску, производну, услужну) заснивају на економским и етичким принципима. Запослени у апотекама треба да располажу стручним знањима из области: фармације, менаџмента, трговине, маркетинга, комуникација, економије, етике, законске регулативе итд., односно да путем холистичког приступа остваре своју мисију као здравствени радници, али и успјешни менаџери.³

Дефиниција лијека подразумијева да је то производ који се ставља у промет у одређеној јачини, фармацеутском облику и паковању и који садржи супстанцу или комбинацију супстанци за коју се показало да има својство да лијечи или спречава болести код људи и животиња, као и супстанцу или комбинацију супстанци која се може користити или примјењивати на људима, односно животињама, било са намјером да се поново успостави, побољша или измијени физиолошка функција путем фармаколошког, имунолошког или метаболичког дејства, или да се успостави медицинска дијагноза. Снабдијевање лијековима је промет лијекова на мало и обухвата набавку, складиштење и издавање лијекова на рецепт и без рецепта.

Дефиниција фармацеутских производа⁴ подразумијева да су ти производи дио ширег тржишта здравствених производа који обухватају сљедеће:

- *дијагностичке уређаје и опрему (engl. Diagnostics)*, са сврхом употребљавања за преглед, детектовање и праћење обољења, нпр. једноставни кућни тестови за контролу шећера у крви, затим знатно софистициранији уређаји за скенирање, као што је магнетна резонанца,

³ Стојков С., Лековић С., Лазовић А., Ђурић Д., 2014.

⁴ Пантелић Д., 2009.

- *медицинске уређаје (engl. Medical Supplies), који обухваћају инструменте и уређаје који се користе у терапијске сврхе, нпр. вјештачки зглобови или пејсмејкери и такође, средства за администрацију лијека, нпр. инјекције, инхалатори итд.*
- *медицинску робу (engl. Medical Supplie), односно, производе који се користе у медицини у великим количинама, нпр. хирушке рукавице, туфери и слично.*
- *трајна медицинска средства (engl. Durable Medical Equipment), у која спадају производи који се користе виšekратно, нпр. инвалидска колица, опрема за кисеоник итд.*

Фармацеутска здравствена заштита обухвата:

- *доступност лијекова, медицинских средстава и других производа за заштиту здравља становништва,*
- *давање информација корисницима услуга о правилној употреби лијекова и одређених медицинских средстава,*
- *праћење стручних и научних достигнућа у области фармакотерапије и пружање становништву, здравственим радницима, другим здравственим установама, као и осталим заинтересованим субјектима, информације о лијековима и одређеним врстама медицинских средстава,*
- *праћење, спречавање или смањивање дејства лијекова (фармако-вигиланца⁵), и пријављивање у складу са прописима,*
- *рационализацију трошкова за одређене терапијске протоколе,*
- *унапређивање фармакотерапијских поступака и постизање терапијских циљева,*
- *контрола квалитета лијекова,*
- *промоцију здравља, односно здравствено васпитање у вези са очувањем и унапређивањем здравља правилном употребом лијекова и одређених врста медицинских средстава.*

Фармацеутско тржиште посједује бројне специфичности: софистициране природне производе и специфичност њихове употребе, велика улагања у истраживање, развој и промоцију, посебни законски прописи за производњу, стављање у промет и рекламирање производа, мала цјеновна конкуренција и утицај канала дистрибуције, специфични модели плаћања. Све наведено је утицало на настанак фармацеутског маркетинга.⁶

⁵ фармако-вигиланца је, према дефиницији Свјетске здравствене организације, научна дисциплина која обухвата активности везане за откривање, разумијевање, процјену и превенцију нежељених дејстава лијекова као и других проблема везаних за њихову примјену. /Лубурић В., Одјелјење за фармаковигиланцу, Агенција за лијекове и медицинска средства Црне Горе./www.medicalcg.me/farmacovigilanca/ pristupljeno 26.01.2015.

⁶ Николин М., Коцић Пешић В., Костић Л., Паројчић Д., 2005.

Фармацеутски маркетинг је дисциплина која обухвата општа и специфична знања маркетинга и пословних активности везаних за производ (услугу у области лијекова, терапије, унапређења здравља пацијента, грађанина, купца уз остваривање вриједности за друштво и организацију коју услужује)⁷.

1. Историјски развој фармације

Историја фармације обухвата широк дијапазон тема, од почетног развоја науке, затим израду, идентификовање и развој лијекова. Неопходно је нагласити да су се и фармација и медицина развијале још прије нове ере. У том временском контексту настала су значајна дјела, списи и илустрације, који су допринијели каснијем развоју савремене медицине. Ипак, развој фармације се одвијао различито у појединим земљама и културама. Историјски развиј фармације обухватиће истраживања у различитим културама; у исламској, кинеској, старом Риму и Грчкој, као и на просторима појединих земаља бивше Југославије (Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине).

За зачетнике фармацеутске науке сматрају се муслимански фармацеути и, прво ће се приказати значајна имена из **исламске фармације**. Најпознатије име је Авицена (Avicenna), затим слиједи: Muhammad ibn Zakariya Razi, Abu - al -Qasim - Zahrawi, Ibn Sahl, Al - Biruni итд. Авиценино најзначајније дјело је „Закон медицине“ или „Канон медицине“ како се још назива. Садржај наведеног дјела обухвата опис око 760 лијекова, њихове особине, индикације и начин дјеловања. Такође, једна књига у енциклопедији обухвата само једно – компонентне лијекове.

Захваљујући његовом раду настала је једна од првих фармакопеја⁸. У западном свијету читав садржај његовог изучавања је познат под називом авиценизам и обухвата дјела, састав и мисли наведеног аутора. Авицена се, осим медицине бавио и другим гранама истраживања; астрономијом, алхемијом, психологијом, етиком итд. Користио је, као и други фармацеути, из његовог периода, љековите биљке у лијечењу. На примјер, есенција руже је била у употреби.

Међу првима је користио лед у лијечењу. Такође, његов допринос се сматра у раздвајању медицине и фармације, чиме се, знатно утицало на развој фармације као самосталне дисциплине. Муслимански фармацеут Muhammad Ibn Zakariya Razi је промовисао и

⁷ Тасић Љ., 2002.

⁸ Фармакопеја (грчки: pharmakopoiia) је званични списак упутстава, издат од стране санитетских државних органа, којих се морају придржавати апотекари при прављењу, испитивању и складиштењу лијекова и помоћних љековитих средстава. У циљу побољшања промета и производње лијекова, као и контроле њиховог квалитета у читавој Европи, 1964. године у Риму је донијета Конвенција о изради европске фармакопеје која је представљала званични стандард. Посљедње издање ове фармакопеје из 2005. године до данас је претрпјело шест допуна којима се непрекидно прати развој и појава нових лијекова.

форсирао, међу првима, употребу хемијских једињења у медицинске сврхе. Заслуге за припремање лијекова сублимацијом и дестилацијом, такође, припадају фармацеуту из исламског свијета који се звао Abu-al-Qasim al-Zahrawi. Аутор је дјела под називом „Liber Servitoris“ које обухвата рецепте и објашњења о начину прављења и љековитих супстанци и сложенијих лијекова који су се користили у употреби. Даље, љекар Ibn Sahl је први који је захтијевао прављење фармакопеје на тај начин што је описивао много љековитих супстанци.

Аутор Al – Biruni је, такође, творац значајне фармакопеје из тог времена, која носи име „Kitab – al – Saydalah“ са преводом „Књига лијекова“. Осим детаљног описа и особина лијекова, допринос наведеног аутора је и у истицању значаја фармације и улоге и дужности фармацеута. Медицински научник из датог периода чија су истраживања, такође, била запажена је Alauddin Al - Nefis. Наведени научник открива мали (плућни) крвоток и доказује да крв не оксидира, односно, не мијеша се са ваздухом пролазећи кроз поједине хипотетичне поре у предграђу између десне и лијеве половине срца. Међутим, он је приказао и доказао да се то дешава одласком крви из десног дијела срца кроз плућну артерију у плућа и на том мјесту се мијеша са ваздухом. Затим, кроз плућну вену стиже у лијеву половину. Имајући у виду да Нефисово дјело није сачувано у оригиналу, његово откриће је припало енглеском научнику Виљему Харвеју. Почетком XVI вијека и посредством италијанског љекара Андреа Алпага, Нефисова теорија плућног крвотока је преузета од стране падовске школе анатомије.

Такође, значајан исламски научник из десетог вијека је Al - Muwaffag. Проучавао је основне особине лијекова, затим хемијске елементе: оксид, арсен и силикатну киселину. Такође, био је упознат и правио разлику између хемијских елемената; натријум-карбоната (Na_2CO_3) и калијум-карбоната (K_2CO_3). Указивао је на особине бакра (Cu) и токсично дејство његових једињења; бакар сулфата (CuSO_4) и олова (Pb). Иначе, захваљујући напретку који су остварили муслимански фармацеути у ботаници и хемији долази и до развоја нове гране, фармакологије⁹. Такође, муслимански фармацеути су отворили и прву апотеку, и то у Багдаду 745. године.

Фармација у Кини се развијала из кинеске алхемије¹⁰. Најважнији истраживач у том периоду је Šanong (Shen Nung). Он је, у

⁹ Фармакологија (грчки: pharmakos, pharmalom) је наука о међудјеловању лијека и организма. Дјели се на: 1. фармакокинетику и 2. фармакодинамику. Фармакологија и фармација се разликују, иако се ова два термина врло често мијешају. Први пут се као научна дисциплина спомиње у 19. вијеку. У почетку, фармакологија се искључиво бавила проучавањем дјеловања углавном биљних екстракта.

¹⁰ Алхемија (lat. alchimia) - је грана филозофије природе из које су се у XII и XIII вијеку развиле модерна хемија и фармакологија, <http://wikipedia.org/alhemija>, pristupljeno 15.01.2015.

периоду од око 3000. прије нове ере, био први у Кини који је тестирао више од стотину биљака и на тај начин провјеравао њихова љековита својства. Дакле, његово име се везује за развој традиционалне кинеске медицине. Најпознатије му је дјело „Класичне биљке божанског ратара“ (engl. *The Divine Farmer s Herb - Root - Classic*).

Фармација у старом Риму и Грчкој везује се за име научника Галена¹¹ по којем је медицински састав добио име галенизам.

Традиционално препознатљив симбол Галена и галенизма је асклепијев штап¹² (<http://wikipedia.org/02,2015>) око којег је обавијена змија као универзално препознатљив симбол медицине. Наведени симболи и име могу се и данас наћи у раду апотекарских установа. Наиме, Гален је грчки љекар и филозоф који је радио у Пергаму и Риму. Био је ученик платонске, Аристотелове, епикурејске и стоичке школе. Објављивао је радове из различитих области; патологије, физиологије, хирургије, фармакологије, анатомије итд. На основу његовог личног имена настали су галенски производи који представљају фармацеутска једињења добијена механичким мијешањем компоненти. Гален је у своме раду за ушивање рана користио вунени конац, вино је користио као антисептик. У исту сврху је користио катран и терпентин. Галенизам је као медицински састав у западном свијету постојао дуже од 1500 година, тачније до XVI вијека када долази до његовог радикалног рушења.

Дакле, из претходног дијела је уочљиво да се ради о почетним фазама развоја фармације у којем су истраживања била, такође, на примитивном нивоу као и тадашње цивилизације. Међутим, ипак су значајни доприноси појединачних истраживача из наведеног периода чије перформансе¹³ се користе и у XXI вијеку. У савременим фармацеутским компанијама данас се троше енормни новчани износи за истраживање и развој. На основу података удружења фармацеутских истраживача и произвођача у Америци (Pharma), која окупља америчке фармацеутске компаније, за истраживање и развој у фармацији је 2003. издвојено 33 милијарде америчких долара¹⁴. У наредном дијелу рада приказане су основне карактеристике у развоју апотекарства, специфичне за различита тржишта

¹¹ Према <http://enciklopedia.hr/natuknica>, 12,2014. i Pantelić. D., 2009

¹² Асклепијев штап (познат као ескупалов штап) је старогрчки симбол повезан са астрологијом и лијечењем болести кроз медицинско умијеће. Састоји се од змије испреплетене око штапа. Символизује љекарско умијеће спајањем змије која свлачењем своје коже представља симбол новог рођења и плодности, са штапом, симболом ауторитета који се придаје богу медицине.

¹³ Перформанса - резултат, откриће, успјех.

¹⁴ Јовановић Ж., Фармацеутска начела управљања маркетингом, Фарм. Глас 62, General Electric Healthcare, 2006, стр. 551.

КУЛТУ-РА	ИМЕ ИЛИ ИМЕНА ИСТРАЖИ-ВАЧА	ПЕРИОД ИСТРА-ЖИВАЊА	ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА
арапска култура	Авицена	(980 -1037)	● творац прве фармакопеје под именом „Закон медицине“ у којој описује око 760 лијекова и љековитих препарата, њихове особине, начин дјеловања и индикације. - допринос истраживача у тачном опису положаја мишића у очној шупљини, механизма прилагођавања очију итд.
	Ibn -al -Nefis	(1210 - 1288)	● први истраживач који је истраживао мали плућни крвоток и доказао да крв не оксидира пролазећи кроз појединачне хипотетичне поре у предграђу између десне и лијеве половине срца.
Кина	Šhen Nung (Šanoning) или Цар Yan	(2838. п.н.е.)	● претеча развоја кинеске традиционалне медицине и кинеске медицине, први установио технику акупунктуре.
Стари Рим и Грчка	Гален	(129 - 200)	● творац галенских производа, односно механичких фармацутских једињења која су добијена механичким мијешањем компоненти.
Францу-ска	Луј Пастер	(1822-1895)	● увео методу пастеризације, ● изумио вакцину против антракса (1882) ● изумио вакцину против бјеснила (1885)
	Fourneau	(1843-1910)	● радио је на једињењима бизмута и арсена у циљу побољшања терапије за сифилис
Њема-чка	Robert Koch Paul Ehrlich	(1843 - 1910) (1854 - 1915)	● открио узрочнике туберкулозе, колере, испитивао маларију, афричку болест спавања, увео лијечење кином. Добитник Нобелове награде. ● познат по својим радовима из хематологије, имунологије и хемотерапије. Предвидио је откриће антиимунитета. Аутор је термина „хемотерапија“, аутор концепта „магичног метка“ и први је у својим радовима описао везу „крв-мозак“.
Велика Брита-нија	Александар Флеминг	(1881 - 1995)	● припадају му заслуге за откриће пенцилина, ● радио на открићу и побољшању антисепсе

Извор: прилагођено на основу различитих извора: <http://www.Развој фармације у Хрватској, Србији, Босни и Херцеговини и Републици Српској>

1.1.Развој фармације у Хрватској

Након развоја апотекарства на просторима јужне Италије средином XIII вијека, развој апотекарства се шири и на просторе хрватског тржишта. У том периоду Анкона и Трогир су обнављали стари мир и пријатељство, Хрвати су ратовали са Татарима и Загреб је

постао слободан краљевски град. Наредна табела приказује хронолошки процес развоја апотека у Хрватској.

Табела 2. Хронологија настанка апотека на просторима Хрватске

Ред. бр.	Град	Година оснивања апотеке
1.	Трогир	1271
2.	Дубровник	1282
3.	Сплит	1282
4.	Задар	1289
5.	Котор и Раб	1326
6.	Пула	1353
7.	Загреб	1355
8.	Шибеник	1420

Извор: <http://prezi.com/istorijafarmacije/bih/12>, 2014.

Из претходне табеле се види да је прва апотека на просторима Хрватске основана 1271. г.у Трогиру, затим у Дубровнику 1282. г.итд.

1.2.Развој фармације у Србији

Оснивач прве апотеке у Београду је магистар фармације Матеј Ивановић који је, такође, био и први дипломирани фармацеут у Србији. Исто тако, он се сматра зачетником српске модерне фармације. Ивановић је 30. априла 1830. године основао прву апотеку у Београду. У почетку њеног рада лијековима су се снабдијевали само становници Београда, затим и цијеле Србије, као и појединачне новоотворене апотеке. Сједиште прве апотеке у Србији је било у садашњој Улици краља Петра, преко пута Саборне цркве, а претходни назив ове улице из времена када је основана је Дубровачка улица. Фармацеутско друштво Србије је 1955. године поставило спомен плочу у знак сјећања на ово предузеће.

Апотека је до Другог свјетског рата била у приватном власништву, више пута је мијењала локацију, власника и име.

1.3.Развој фармације у БиХ са освртом на Републику Српску

Рани почеци развоја фармације и апотекарства у Босни и Херцеговини (као и у Србији и Хрватској) везују се за тадашње историјско наслеђе, као и утицај великих сила у том периоду на наведене просторе. У Босни и Херцеговини почетни развој апотекарства је у уској вези са боравком прво Турака (1463–1875), а затим и Фрањеваца (1878–1918) на њеној територији. У наредној табели су дати хронолошки значајнији датуми у развоју фармације у БиХ.

Табела 3. Хронологија историјског развоја апотекарства у БиХ

Ред. бр.	Година	ОПИС
1.	1234.	- сачуван Правилник о контроли фармацеута и квалитету лијекова
3.	1514.	- спомиње се прва апотека у Сарајеву и убрзо након тога оснивају се апотеке и у другим градовима
3.	1813.	- издата наредба од стране Фрањеваца која је упућена гвардијанима самостана Крешево, Фојница и Краљева Сутјеска о оснивању првих апотека
4.	1879.	- забрањено надриљекарство законским актом (бр. 2682. од 22.07. 1879.) и увове се законске одредбе о вршењу лекарске, ветеринарске и бабске праксе у БиХ
5.	1893.	- у граду Сарајеву је егзистирало пет апотека, а године 1900. радило је укупно петнаест апотекара
6.	1894.	- прва модерна апотека отворена у Грачаници у лјето 1894.
7.	1910.	- евидентирано је 40 власника јавних апотека и 12 фармацеутских сарадника у апотекама
8.	1914.	- у назначеном периоду дјеловале су 43 јавне апотеке и 71 магистар фармације. У просјеку, на једну апотеку било је 40.384 становника.
9.	1918.	- евидентирано је 48 јавних апотека. Фармацеутске студије су обухватале шест разреда гимназије, четири семестра студија на факултету и три године праксе у јавној апотеци.
10.	1930.	- у периоду Краљевине Југославије отвара се већи број апотека, оснивају се прве веледрогериие и долази до развоја фармацеутске индустрије. Донесен је Закон о апотекама и надзору над прометом лијекова. Такође, донесен је Закон о промету и контроли наркотичких дрога и лијекова.
11.	1944.	- оснивање хемијско-фармацеутског лабораторија у Тузли
	1948.	- „ЗЕМПРАЛ“ гради своју властиту зграду, а снабдијевање лијековима знатно се побољшава
12.	1949.	- укинуте све концесије за држање приватних апотека и оне постају државна својина
13.	1956.	- евидентирано 99 апотека, 7 болничких апотека и 175 дипломираних фармацеута
14.	1974.	- основан фармацеутски факултет у Сарајеву
15.	1990	- у Сарајеву је отворен галенски лабораториј. Непосредо пред рат у БиХ је радило 250 апотека и више од 500 дипломираних фармацеута
16.	1993.	- у септембру 1993. почиње са радом галенски лабораториј „Галас“ у Сарајеву

Извор: (<http://prezi.com/copy-of-istorija-farmacije-u-bih>, pristupljno 11, 2014)

1.4. Бања Лука као показатељ развоја апотекарства у Р. Српској

Стање апотекарства у Републици Српској обухватиће само актуелне показатеље у главном граду и укратко хронологију развоја апотекарства. Дакле, ради се о промјенама организационих облика апотека од педесетих година прошлог вијека до данашњих дана. Треба нагласити да су се промјене у власништву над апотекама дешавале убрзо и у другим градовима и пратиле тадашње трендове у развоју апотекарства.

Табела 4. Организациони облици апотека у Бањој Луци

Година	ОПИС
1948.	- приватне апотеке у Бањој Луци су прешле у државно власништво
1966.	- апотеке мијењају статус и име и интегришу се у „Фармацеутску службу“ у склопу „Медицинског центра“, Бања Лука
1979.	- апотеке се удружују као „Основне организације удруженог рада“, затим се исто дешава и са осталим апотекама из других градова.
1990.	- апотеке су интегрисане у самостално правно лице под именом „Радна организација“, Бања Лука
2014.	- монопол у Републици Српској поседује апотека под именом „Моја апотека“ са укупно 37 апотека у 18 општина и једном апотеком у Федерацији Босни и Херцеговини, тачније у Орашју.

Извор: Моја апотека <http://www.mojaapoteka.net/index.php/istorijat/01.2015>.

Прву јавну апотеку у Бањој Луци отворио је магистар фармације Морис Врамег у априлу 1879. године у данашњој Господској улици, под називом „К златној змији“. Он је као власник апотеке уписан у судски регистар инокосних фирми 1893. године. Апотека се налазила на почетку Господске улице у кући у којој је тада била српска читаоница и српско пјевачко друштво „Јединство“. Почетком XX вијека Православна црквена општина је на истом мјесту изградила ресторан и кафић под именом „Балкан“. Године 1930, због изградње банске палате, кућа апотекара Брамера и кафана „Балкан“ су срушени заједно са зградом „Богословије“¹⁵.

Друга апотека је отворена године 1890, а власник се звао Ото Лошнер на основу концесије од 1889. године. Апотека се звала „К златном лаву“. Трећа апотека отворена је 1924. године под именом „Народна апотека“, а власниково име је Милан Радочај. Четврта апотека је отворена 1932. године, а власник је била Савка Пантић. За вријеме аустроугарске монархије у Бањој Луци су радиле апотеке Roberta Bramera и Ota Loušnera. Обје су радиле и иза Другог свјетског рата. Међутим, са промјеном система долази и до промјене над власништвом над имовином и у вријеме национализације приватне апотеке су замијењене државним, односно, послје се формирају у оквиру „Основних организација удруженог рада“.

2. ОСНОВНИ ТРЖИШНИ ПАРАМЕТРИ БРЕНДОВА У ФАРМАЦИЈИ

Из табеле могуће је уочити да је вриједност брэнда Pfizer у 2013. г. у односу на 2012. г. опала за 6,52 %, вриједност брэнда Novartis у 2013. у односу на 2012. је порасла за 1,57 %, вриједност брэнда Roche је у 2013. у односу на 2012. порасла 3,04 %.

¹⁵ <http://www.press.rs.ba/sr/vesti/banjaluka/02.2015>

Табела 5. Укупна продаја у 2012. и 2013. години и продаја по појединачним производима десет фармацеутских брендова¹ у 2012. г.

Ред бр.	Фармацеутски бренд	Укупна продаја у 2013. години (mil.\$)	Укупна продаја у 2012. години (mil. \$)	Продаја по појединачним производима у 2012. г. (mil. \$)
1.	Pfizer ¹⁶ , New York	47.878	51.214	Gleevec (4,693) Diovan (3,524) Lucentis (2,383)
2.	Novartis, Bazel, Švicarska	47.468	46.732	Lyrica (4,595) Prevnar (3,974) Eubrel (3,774)
3.	Roche, Bazel, Švicarska	39.163	38.006	Rituxan (7,503) Avastin (6,751) Herceptin (6,562)
4.	Merck & Co	37.437	40.601	Lantus (7,592) Plavix (2,460) Lovenox (2,262)
5.	Sanofi, Paris, France	37.124	39.511	Janavia (4,004) Zetla (2,658) Remicade (2,271)
6.	Glaxosmithkline	33.330	33.335	Seretide/(8,251) Pedlarix (1,349) Avodart (1,341)
7.	Johnson & Johnson	28.125	25.351	Remicade (5,334) Prezista (1,673)
8.	AstraZeneca	25.711	27.925	Crestor (5,622) Symbicart (3,483)
9.	Eli Lilly, Indianapolis, Indiana	20.962	20.567	Cymbalta (5,084) Alimta (2,703) Humalog (2,611)
10.	AbbVie, North Chicago, Illinois	18.192	18.380	Humira (10,659) Androgel (1,035) Kaletra (962)

Извор: Прилагођено према ([http://www.rankingbrands.com.pdf/topglobalpharmaccompanies, 12, 2014](http://www.rankingbrands.com/pdf/topglobalpharmaccompanies, 12, 2014))

¹⁶ Фармацеутска компанија “Pfizer Inc“ настала је као резултат мерџера фармацеутске компаније „Pfizer“ и фармацеутске компаније „Warner-Lambert“ у 2000. години. Године 1989. спојиле су се фармацеутска компанија „Smith Kline French“ и британска фармацеутска компанија „Beecham“. Једанаест година касније у великом мерџеру основана је фармацеутска компанија „Glaxo-SmithKline“ која је 2006. године била на другој позицији према глобалној продаји лијекова. „Sanofi - Aventis“ је настао 2004. године, дио компаније познат као „Aventis“ је настао 2004. мерџером француско-америчке компаније „Rhone-Poulenc Rorer“ и њемачко-америчко-француске компаније „Hoechst-Marion Roussel“. „Novartis“ је настао 1996. године мерџером двије швајцарске компаније „Ciba-Geigy“ и „Sandoz“. „Astra - Zeneca“ је настала као резултат мерџера шведске компаније „Astra“ и британске компаније „Zeneca“ године 1999. Извор: profili datih kompanija <http://www.datamonitor.com/02.2015>.

Према подацима о броју запослених у 2011. години, иста корпорација се налази на другом мјесту, а прво мјесто заузима фармацеутска корпорација „Johnson & Johnson“.

ЗАКЉУЧАК

Почетни развој фармације приказао је различите истраживаче који су се, у недостатку савремених медицинских ресурса, углавном бавили алтернативном медицином. Међутим, за тај период, њихова открића су од велике улоге. У прилог томе су и подаци да се и у данашње вријеме као супститут у лијечењу користе исте методе, на примјер, црно вино за прехладу у замјену за лијекове. Међутим, да ли ће пацијент користити алтернативне изворе у лијечењу или лијекове зависи, прије свега, од степена свијести корисника и од степена повјерења у једно или друго средство задовољавања потреба. У којем обиму корисник фармацеутских и медицинских услуга, радије користи алтернативни начин лијечења у односу на медицинске и фармацеутске услуге могао би да буде предмет истраживања у наредном периоду. Уколико се осврне на период од оснивања првих апотека (што је приказано у раду) до данашњег функционисања истих, видан је знатан помак у њиховом раду. Те промјене су, првенствено, посљедица приближавања кориснику услуга, на основу односа продајног особља у апотекама према потрошачима. Сходно томе, у прилог ефикаснијем функционисању маркетинга су и снажне рекламне акције фармацеутских производа које се одвијају свакодневно у средствима информисања. Такође, управљање и вођење апотекарске дјелатности је знатно измијењено, традиционални облик руковођења апотеком је замијењен савременим, менаџерским. Самим тиме, улога фармације у апотеци је измијењена, унапријеђена. У традиционалном облику пословања апотеке фармацеутски посао се базирао на „типичној продаји производа“. Међутим, у савременом пословању, да би апотеке задржале своје мјесто међу конкуренцијом, неопходно је да запослени располажу стручним знањима из различитих области: фармације, менаџмента, трговине, маркетинга, комуникација, економије, етике, законодавствене регулативе. Ипак, да ли маркетинг концепт на исти начин функционише у фармацеутској индустрији и у индустрији „потрошних добара“? Да ли се преувеличава или, једним видом, злоупотребљава у фармацији? Да ли боља информисаност пацијената о фармацеутским производима и фармацеутским брендovima уистину помаже при доношењу одлука о њиховој употреби или, пак, збуњује кориснике? Наведена питања захтијевају обимна и свеобухватна истраживања и анализу са циљем добијања адекватних одговора и резултата. Такође, потребни су и одговори на питања да ли савремене фармацеутске корпорације које остварују енормне приходе од продаје појединачних производа (на шта је, такође, указано у раду) су, заиста, у стању да одговоре у

потпуности на захтијево корисника? Ако нису, зашто и због чега и у којој мјери? У чему је предност у куповини фармацеутских производа фармацеутског брэнда „Хемофарм“ (члан „STADA“ групе) у односу на фармацеутски брэнд „Здравље“ (члан „Actavis“ групе)? Постављена питања захтијевају анализу у будућим истраживањима и у наредном периоду. Када је у питању неведена проблематика присутна су различита подручја истраживања, нпр. домаћа законска пракса из области фармације и пракса развијених земаља, нпр. Њемачке, а уочљиве су разлике. Наиме, на основу „Закона о апотекарској дјелатности“ Републике Српске, „Службени гласник“ бр.119. од 18. децембра 2008. (члан 10) и на основу владиних „Докумената и прописа који се односе на апотеке“ нигдје није прецизно наглашено колико један власник може да има апотека у своме посједу. Њемачки закони, наиме, забрањују формирање апотекарских ланаца, односно једном власнику је дозвољено формирање установе од највише четири апотеке. Паралелном анализом, може се констатовати да је неопходно да се у закон о апотекарској дјелатности уведе и прецизно дефинише наведена ставка.

FROM THE INITIAL DEVELOPMENT OF PHARMACEUTICS TO PHARMACEUTICAL BRAND

Svetlana Terzić, PhD

Abstract: Pharmaceutical sector represents a capital intensive branch of industry. Enormous amounts are being invested into the pharmaceutical sector globally and it hires a high percent of staff. Global pharmaceutical brands record a constant market growth of pharmaceutical products. A subject matter of the paper is being guided bearing in mind the importance of pharmaceuticals and pharmaceutical brand in economic and social terms. In this paper we will analyse the important categories related to pharmaceutical brands, contribution of certain researchers to the developments of pharmaceuticals, establishment of first pharmacies on different markets and current economical indicators of ten most important and most valuable global brands.

Keywords: *pharmaceutical brands, pharmaceuticals, pharmacy*

ЛИТЕРАТУРА

1. Лубурић В. (2012). *Одјељење за фармаковигиленцу*, Агенција за лијекове и медицинска средства Црне Горе
2. Николин М., Коцић Пешоћ В., Костић Л., Паројчић Д. (2005). *Галерија фармацеутских вјештина*, Плацебо, Београд
3. Пантелић Д. (2009). *Специфичности маркетинга фармацеутских производа*, докторска дисертација, Економски факултет, Суботица, Универзитет у Новом Саду
4. Јовановић Ж., *Фармацеутска начела у управљању маркетингом*, Фарм. Глас, General Electric Healthcare, 10/2006.
5. Стојков С., Лековић С., Лазовић А., Ђурић Д., Специфичности примјене апотекарских алатау апотекама – примјер апотеке Суботица, *Маркетинг – часопис*, Београд, Vol. 45. 2014.

6. Службени гласник Републике Српске, бр.119. од 18.12.2008., 1/12, 33/04.
7. Службени гласник Републике Србије, бр.30/2010. и 107/2012
8. Студија сектора фармације у Босни и Херцеговини, 2001.
9. Тасић Љ. (2002). Фармацеутски маркетинг и менаџмент, Плацебо, Београд

Интернет извори:

10. <http://www.mojaapoteka.net/index.php/istorijat/com>
11. <http://enciklopedija.hr/natuknica>
12. <http://medical.cg.me/farmakovagilenca/com>
13. <http://prezi.com/istorijafarmacijeu bih/com>
14. <http://ranking.brands.cim/pdf/topglobalpharmaccompanies/>
15. <http://paragraf.rs/propisi/zakon>
16. <http://alternativnamedicina/wikipedia.org.hr/com>
17. <http://datamonitor.com/astrazeneca>
18. <http://datamonitor.com/pfizer>
19. <http://datamonitor.com/novartis>
20. <http://datamonitor.com/sanofi – aventis>
21. <http://datamonitor.com/glaxo-smith-kline>
22. <http://www.press.rs.ba/sr/vesti/banjaluka>